

І. В. Рябко,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

У статті подано аналіз законодавчої бази, що регулює державно-правові відносини між церквою і державою. Проаналізовано сучасну ситуацію на правовому полі цих взаємин. Докладно розглянуті основні нормативні акти і тенденції їхнього розвитку. Відзначено недоліки правової бази і намічені перспективні напрямки для їхнього усунення.

The author makes an analysis of legislative base which regulates state and legal relations between Church and State. A modern situation is analysed on the legal field of these mutual relations. Basic normative acts and their progress trends are thoroughly considered. The lacks of legal base are marked and perspective directions are set for their removal in the article.

ВСТУП

Україна на сьогодні є багатонаціональна країна до складу якої входять люди різних національностей і віросповідань. Держава повинна гарантувати вільне віросповідання своїм громадянам, з огляду на те що країна є поліконфесійною і полірелігійною. Єдності нації можна досягнути тільки при умові дотримання релігійного плюралізму і викорінювання будь-яких проявів дискримінації на релігійному ґрунті. Церква починає відігравати все помітнішу роль у суспільному житті держави. Перед державою стоїть потреба інтеграції церкви в систему соціальних інститутів.

Тому на сьогоднішній день актуальною потребою являється створення такої бази правових взаємин між державою і церквами щоб вони, з однієї сторони, не дискредитували релігійні права і свободи віруючих, з іншої сторони — не входили в протиріччя з інтересами держави і не припинювали права віруючих інших конфесій і віросповідань.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — проаналізувати основні правові документи, що регулюють відносини між православною церквою і державою, виявити головні тенденції у розвитку цих відносин на основі позитивної і негативної динаміки, визначити основні перспективні напрямки в розвитку державно — церковних взаємин.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сьогодні на території України перебувають декілька церков, які ототожнюють себе із християнською традицією. Найбільшою з них є Українська Православна Церква, яка поєднує в собі 42 єпархії, 57 архієреїв [1]. За даними 2008 року, вона нараховує 11509 парафій [2]. Будучи найчисленнішою християнською церквою на Україні, вона істотно впливає на стан духовності і віри в нашій країні. Разом з тим в останні роки активізувалися і представники інших християнських формувань: Українська Греко-Католицька Цер-

ква (3681 парафія), Українська Православна Церква Київського патріархату (3963), Українська Автокефальна Православна Церква (1178), на сьогоднішній день, за даними Державного комітету України у справах національностей та релігій ми, маємо такий розподіл кількості релігійних громад.

Українська Православна Церква керується документами, які були прийняті архієрейським собором Російської православної церкви у 2000 р. Особливе значення має визначення собору "Про Українську православну церкву" [4]. У Статуті Російської православної церкви у п. 1.3 сказано: "Юрисдикція Російської Православної Церкви поширюється на осіб православного сповідання, які проживають на канонічній території Російської православної церкви: в Росії, Україні..." [4].

Далі у п. VIII. 17 зазначеного статуту пояснюється, що "Українська православна церква є самоврядною з правами широкій автономії. У своєму житті і діяльності вона керується Томосом Патріарха Московського і всієї Русі 1990 року і Статутом Української православної церкви, який затверджується її настоятелем і схвалюється Патріархом Московським і всієї Русі" [4]. 21 грудня 2007 року на засіданні Собору єпископів Української Православної Церкви були прийняті зміни до "Статуту про управління Української Православної Церкви". Це є Статут, який був прийнятий Собором Української Православної Церкви 25—27 листопада 1990 року. Зміни та доповнення до нього приймалися Собором єпископів Української Православної Церкви 27 травня 1992 року та Собором Української Православної Церкви 26 червня 1992 року. Цей Статут є внутрішнім документом Української Православної Церкви, який регламентує різні сторони її життя. Він є обов'язковий для виконання на загальноцерковному, єпархіальному та парафіяльному рівнях. На його основі реструкуються статuti канонічних підрозділів Української Православної Церкви [5].

Важливим чинником гармонізації відносин держави і різних конфесій, що існують в Україні, має бути національне право, хоча не можна покладати на нього надії вирішити релігійні питання, що лежать поза правовим полем.

Основоположне значення для системи державно-правових відносин має ст. 35 Конституції України, яка проголошує: "Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання". Це право включає свободу спо-

відувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноосібно чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою [6].

Конституційні принципи відносин церкви і держави конкретизовані Законом України "Про свободу совісті і релігійних організацій" (1991), а також виданими відповідно до нього законодавчими актами України, серед яких Розпорядження Президента України "Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна" № 53/94 від 22.0.1992 р.; Розпорядження Кабінету Міністрів України "Щодо забезпечення поетапного повернення релігійним організаціям культових будівель, які не використовуються або використовуються не за призначенням" № 290-р від 07.05.1998 р.; Постанова Кабінету Міністрів України "Про умови передачі культових будівель — визначних пам'яток архітектури релігійним організаціям" № 137 від 14.02.2002 р.; Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій" № 279/2002 від 21.03.2002 р. [7].

Юридичним оформленням відносин української держави з православною церквою й іншими релігійними організаціями став Закон України "Про свободу совісті і релігійних організацій". Цей закон є підсумком багатовікового досвіду взаємин церкви і держави. Він сфокусував в собі досвід інших країн. У ньому відображений припустимий правовий простір який може надати держава стосовно церкви.

При всіх перевагах закону, він має й ряд недоліків. Більше того, фахівці його оцінюють як далекий від досконалості, віце-президент Інституту європейської інтеграції Г. Дру-

зенко називає його нібито демократичний характер міфом [8]. Недосконалість чинного законодавства з релігійних питань нерідко ставала приводом для конституційних подань.

Пілд час роботи українського парламенту минулого скликання (2002—2006 рр.) були спроби внести як окремі поправки, так і суттєві зміни до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". Найбільший суспільний резонанс викликали ініційовані тодішнім Державним комітетом у справах релігій на чолі з В.Д. Бондаренком проекти нової редакції Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (проект № 1281 від 01.07.2002 р. та проект на заміну раніше поданого від 12.05.2003 р., автор — Кабінет Міністрів України). Пропоновані законопроектom зміни передбачали збільшення контрольних повноважень державного органу у справах релігій, що було пов'язано з намаганням підвищити роль державного чинника у державно-церковних і міжконфесійних відносинах, а також бажання окремих політиків використати довіру населення до релігійних організацій під час виборчих перегонів [9].

У 2005 р. Державний комітет у справах релігій було скасовано під приводом його несумісності з принципом відокремлення церкви від держави. Проте Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2007 р. № 201 було відтворено Державний комітет у справах національностей і релігій [7].

Основними завданнями Державного комітету України у справах національностей та релігій у релігійній сфері є:

- участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері релігії, відносин із церквою і релігійними організаціями;

- сприяння зміцненню взаєморозуміння релігійних організацій різних віросповідань, вирішенню відповідно до законодавства спірних питань, що виникають у відносинах між такими організаціями;

- сприяння у вирішенні питань, пов'язаних з поверненням релігійним організаціям культових будівель, споруд та іншого майна [10].

Однозначно це рішення не може бути оцінене. З одного боку, держава повинна координувати свою політику в сфері своїх взаємовідношень з церквами. З іншого боку, за роки тоталітаризму ми маємо сумний досвід того, що подібні структури перетворювались не тільки в бюрократичну машину, але й були інструментом жорстокого гоніння на вірующих. В будь-якому випадку бюрок-

ратизація взаємин держави і релігійних громад може стати перешкодою на шляху становлення православної церкви й інших релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства. Втручання політиків у відносини між церквами є неприпустимим. Свою думку з цих питань вони повинні висловлювати як приватні особи, а не як політичні діячі.

Крім вищезначених законів є й інші аспекти державно-церковних взаємин, які регулюються нормативно-правовими актами інших галузей права, а саме: Цивільним кодексом, Земельним кодексом, законодавством про освіту і про охорону культурної спадщини. Слід також назвати акти України, серед яких: Документи про майнові питання: Указ Президента України № 125/1992 "Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна", Розпорядження Президента України № 53/94-рп від 22 червня 1994 року "Про повернення релігійним організаціям культового майна", Постанова Кабінету Міністрів України № 1005/2001 від 9 серпня 2001 р. "Про використання культових споруд — визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям"; Документи про питання релігійної освіти: Меморандум від 18 квітня 2000 р. "Про співпрацю Міністерства освіти і науки України, Державного комітету України у справах релігій та Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій", Наказ Міністерства освіти і науки України № 280/2002 "Про внесення змін і доповнень до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями"; Документи з культурно-духовних і моральних питань: Указ Президента України № 1647/2002 "Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства"; Документи про фінансові та податкові питання: Постанова Верховної Ради України № 2965-IV/2005 "Про Рекомендації парламентських слухань свобода совісті й ідентифікація особи"; Документи про судові питання: Постанова Кабінету Міністрів України № 657/2005 "Про Порядок використання у 2005 році коштів державного бюджету для надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави і здійснення заходів, пов'язаних із забезпеченням свободи совісті та релігії" [7].

Слід зазначити, що сьогодні в Україні віруючі батьки позбавлені мож-

ливості надавати своїм дітям освіту, яка відповідає їхньому світогляду і релігійним переконанням. Надання можливості релігійним організаціям створювати конфесійно-орієнтовані навчальні заклади дозволить виховати в Україні не тільки освічених і свідомих, але й високоморальних і високодуховних громадян, що, безумовно, сприятиме духовному піднесенню і оздоровленню української нації. Народний депутат України В. М. Стретович 29 серпня 2006 р. подав на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів. Натомість Комітет з питань науки та освіти України ухвалив рішення відхилити цей законопроект, наголошуючи на тому, що він не відповідає Конституції України та законам України, що регламентують відносини у сфері освіти, зокрема, не узгоджується із змістом ч. 3 ст. 35 Конституції України, відповідно до якої церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви, що відображено у відповідних положеннях ст. 9 Закону "Про освіту" та ч. 1 ст. 6 Закону "Про свободу совісті та релігійні організації" [9].

На законодавчому рівні сучасні українські державно-церковні відносини відповідають європейським стандартам. Як наголошується у першому щорічному звіті з питань релігійної свободи держдепартаменту США, підготовленому на підставі положень Міжнародного акта про релігійну свободу 1998 р., український уряд створює сприятливі умови для реалізації свободи віросповідання на практиці [10]. Проте, незважаючи на певні успіхи у відновленні прав церков і релігійних організацій, необхідно зупинитися на проблемах, які існують у цій сфері і вирішення яких потребує концептуального переосмислення шляхів подальшого розвитку релігійного життя в Україні.

Як справедливо зазначає юрист О. Шевченко, сьогодні на особливу увагу заслуговують такі аспекти проблеми:

— внесення до законодавства України змін щодо визнання церкви окремим суб'єктом як цивільних, так і корпоративно-публічних правовідносин, що надає церкві можливості бути рівноправним партнером у відносинах з державою і укладати певні угоди щодо регулювання взаємостосунків із нею;

— визнання неприпустимості утворення державних органів спеціального призначення для вирішення справ, пов'язаних з реалізацією права громадян на свободу віроспові-

данья і релігійну діяльність;

— упорядкування і спрощення системи реєстрації релігійних організацій;

— покладення нагляд за дотриманням законодавства України про свободу світогляду, віросповідання і релігійних організацій на прокуратуру України;

— законодавче закріплення можливості анулювання реєстрації статутів релігійних організацій тільки в судовому порядку;

— передання до компетенції судової влади; вирішення спірних правових питань релігійного життя;

— законодавче закріплення положення щодо розпорядження майном релігійних організацій, які припинили своє існування, про перехід його у власність конфесії, до якої належала релігійна організація або ж про використання його на цілі, які були передбачені її статутом;

— запровадження положення про можливість сертифікації дипломів, які видані релігійним навчальним закладом із дотриманням останнім вимог державних стандартів освіти [11].

Реалізація цих пропозицій сприятиме більш повному і більш ефективному здійсненню в Україні невід'ємного права кожної людини на свободу віросповідання, оптимізацію сучасних церковних відносин в Україні, взаємовигідним і рівноправним суб'єктивним відносинам держави і релігійних організацій.

Правовий захист свободи релігії залежить від характеру відносин держави і церкви, моделі цих взаємозв'язків, їх юридичної регламентації. Отже, в гарантуванні свободи віросповідання свою роль виконує конституційно-правове регулювання відносин Української держави і церкви.

ВИСНОВКИ

Аналіз законодавчої бази державно-церковних відносин дозволяє нам визначити основні ознаки цієї моделі. Держава має світський характер, Конституція України закріплює відокремлення церкви від держави і школи від церкви. Державна реєстрація релігійних організацій, надання їм статусу юридичної особи; рівність усіх релігійних організацій, віросповідань перед законом, невизнання державою жодної релігії як обов'язкової; невтручання держави в діяльність церков, релігійних організацій, коли ця діяльність не суперечить законодавству; захист державою права і законних інтересів релігійних організацій; недопущення церкви до систематичної діяльності в структурах державної системи —

в армії, в освітніх установах, лікарнях тощо; недофінансування державою діяльності релігійних організацій; державний курс на повернення церкви колишньої її власності (культурних будівель, майна тощо); державний контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті і релігійних організацій; наявність спеціального органу з компетенцією надавати сприяння реалізації державної політики щодо релігії, церкви і віруючих.

Отже, можна зазначити, що система державно-церковних відносин, яка склалася в сучасній Україні, у своїх базових положеннях відповідає загальноприйнятим стандартам прав і свобод людини. У ст. 35 Конституції України, ч. 2 ст. 5, ч. 1 ст. 6 Закону України "Про свободу совісті й релігійних організацій" в Україні об'єднання віруючих і держава, державні й комунальні навчальні заклади відділені один від одного. Із цього, зокрема, випливає, що реалізація права на свободу релігії, забезпечення його реалізації й охорона повинні здійснюватися в межах закріпленої Основним Законом України моделі світської держави. Проте державно-церковні відносини далекі від ідеалу, що й зумовлює необхідність удосконалення законодавства щодо релігії і церкви.

Література:

1. Деятельность синодальных отделов // Киевская Митрополия. — М.: 2008г. — С. 9.
2. <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/>
3. <http://archiv.orthodox.org.ua/page-976.html#stat2.gif>
4. Устав Русской Православной Церкви / Документы Юбилейного Архиерейского Собора Русской Православной Церкви. — Одесса: ООО "Техносервис", 2001. — С. 5-39.
5. <http://orthodox.org.ua/uk/node/2485>
6. <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/govermentsdoc/constitution/>
7. <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/govermentsdoc/>
8. Друзенко Г. Несвоечасный законопроект // www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/analysis/article;13622
9. Бальжик І.А. Відносини держави і церкви / дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. — Одеса, 2007. — 135 с.
10. http://www.risu.org.ua/ukr/resources/govermentsdoc/kmuresolution_201-2007/
11. Шевченко О. Правові засади оптимізації сучасних державно-церковних відносин в Україні // *Юридична Україна*. — 2003. — № 3. — С. 34—38.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2009 р.